

ВІДГУК

опонента – доктора юридичних наук, професора, професора кафедри теорії, історії та філософії права Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

Жаровської Ірини Мирославівни

на дисертацію Гайду Ганни Володимирівни

на тему: «Право на спротив як форма реалізації реального народовладдя (теоретико-правові аспекти)»,

представленої на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із планами відповідних галузей науки

Сучасна Україна наразі постійно стикається з посиленими протестними настроями громадян, що зумовлено соціально-економічною та політичною нестабільністю, тривалою кризою функціонування державних інституцій. Тож, актуальність теми дисертації Гайду Г.В. є безумовною. Розробка тематики такого характеру покликана, по-перше, привернути увагу до детермінантів цих процесів у державі, а по-друге, розробити ефективні механізми реалізації реального народовладдя в Україні, включаючи у крайньому випадку і право на спротив.

Останніми роками протести та революції стали невід'ємною частиною життя людей майже в усіх країнах світу. Тому необхідно визначитися, наскільки подібні тенденції є позитивними чи негативними, і які форми спротиву стимулюють державу, є виразом функціонування громадянського суспільства, а які – дестабілізують суспільне життя та(або) є загрозою для конституційного ладу.

Складність та неоднозначність обраної дисертанткою тематики підтверджується також існуванням у правовій і політичній реальності України дій та явищ, які зовні нагадують реалізацію права на суспільний спротив, але насправді створюються різними особами, спільнотами, рухами для привернення до себе уваги, з політичною метою, або виключно для дестабілізації ситуації у

*130/01.1.3-45
14.09.2020*

державі, що мають назву „правові симулякри” і неодноразово згадуються у дисертаційній праці.

Робота має комплексний міждисциплінарний характер. І це також є на часі, тому що науковці всього світу схилиються до того, що більшість проблем сучасного суспільства можна вирішити лише через інтердисциплінарність, відкидаючи однобоке дослідження проблеми та збагачуючи науковий інструментарій, підходи та засоби за допомогою інших галузей науки.

Тема дисертації Г.В. Гайду є своєчасною, відповідає вимогам сьогодення, адже виступає однією з найважливіших проблем та потреб правового вирішення світової спільноти. Отож, слід визначити аргументованим, актуальним та особливо ціннісним вибір напрямку дослідження та теми комплексного аналізу, що декларується в рецензованому дисертаційному дослідженні.

Актуальність дисертаційної роботи підтверджується і тим, що вона виконана відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.; спрямована на реалізацію Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 та пов'язана з науково-дослідною роботою Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України «Розвиток правової системи України: стан та перспективи» (№ державної реєстрації 0112U002868).

Зазначене дає підстави вважати тему дисертаційного дослідження Гайду Ганни Володимирівни актуальною і такою, що відповідає сьогоденним потребам правової науки.

Належна ступінь обґрунтованості і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій

Дисертанткою досить аргументовано визначені ключові аспекти досліджуваної проблеми, її об'єкт і предмет. Сформульована мета і завдання роботи дозволили авторці комплексно підійти до дослідження предмета

дисертації, а саме теоретико-правових аспектів права на спротив як форми реалізації реального народовладдя.

Архітектоніка дисертації в широкому тлумаченні відображає головні «акупунктурні» смисли здійсненого дослідження – аналіз генези форм народовладдя в історії людської цивілізації; розгляд теоретико-правових аспектів реалізації права на спротив та інших форм народовладдя в Україні; класифікацію форм реального народовладдя; зміни форм реалізації права на спротив в сучасних умовах; шляхи вдосконалення національного законодавства щодо запровадження реального народовладдя в Україні.

Робота в цілому, так і окремі її положення, характеризуються досить високим ступенем узагальнення та обґрунтованістю результатів. Авторка вдало наводить аргументи на користь своєї позиції, послідовно викладає матеріал, звертає увагу на деталі та особливості окремих юридико-політичних явищ та процесів.

Структурні частини роботи внутрішньо пов'язані між собою, а висновки закономірно підсумовують матеріал із питань, висвітлених у розділах дисертації.

Джерельна база роботи складає триста п'ятнадцять позицій, серед яких правові акти, праці вітчизняних і зарубіжних дослідників загально-теоретичної проблематики і суміжних правових наук, які допомагають комплексно висвітлити питання народовладдя та супротивної діяльності. При написанні роботи дисертантка опрацювала значний масив як наукової літератури так і збагачує дослідження статистична інформація. Авторка дисертації раціонально використовує посилання на монографічні роботи та наукові статті інших авторів для обґрунтування своїх тверджень і висновків, поєднуючи це з критичним сприйняттям тих суджень учених, які здаються їй недостатньо аргументованими чи неприйнятними. Наводячи й аналізуючи погляди науковців з тих чи інших проблем, здобувачка сміло вступає у дискусію, висловлює й аргументує власну позицію, докладно її обґрунтовує, посилаючись на положення законодавства і правової доктрини, з повагою ставлячись до підходів, правильність яких ставиться під сумнів.

Аргументованість наукових висновків і узагальнень свідчить про значний науковий рівень проведеного дослідження та його практичне значення.

Достовірність наукових результатів доведена комплексом методів, які застосовувала авторка, їх сучасною інтерпретацією, коректністю поставлених завдань, неупередженістю одержаних результатів, кількістю та якістю відповідних даних деяких юридичних та практичних експериментів, що підтверджує адекватність репрезентованих висновків.

Отже, можна констатувати досягнення мети дисертації, достатній ступінь обґрунтованості та достовірності висновків.

Наукова новизна і практична значущість одержаних результатів

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших у вітчизняній науковій літературі комплексним дослідженням теоретико-концептуальних положень щодо трансформації форм реалізації права на спротив у контексті здійснення реального народовладдя, їх змісту, суспільного призначення та наслідків для держави і через висвітлення пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства з окреслених питань.

Аналізовані аспекти дисертаційного дослідження обумовлено його своєчасністю та правильністю постановки завдань, намаганням сприяти удосконаленню теоретичної юриспруденції, а також законодавства, що забезпечує закріплення механізмів реального народовладдя, зокрема, реалізації права на спротив.

Слід позитивно оцінити наступні положення, що висвітлені авторкою дисертації.

Авторка слушно підкреслює, що політико-правові практики здійснення реального народовладдя в Україні демонструють незрілість правової культури суспільства (у тому числі й суб'єктів влади) та безпорадність правових інституцій через їх політизованість. Це, в тому числі, призводить до

розчарування суспільства у державно-правових інституціях та до громадського спротиву.

Окремо слід зазначити, що авторка обґрунтовує визначення права на спротив як невід'ємного природного права особи протидіяти владі в активній або пасивній формі індивідуального чи колективного соціально-політичного протесту, основною метою якого є гарантування і збереження законності влади і конституційності державного устрою. Цінним у зазначеній пропозиції є те, що право на спротив визначається саме як одне з невід'ємних прав людини, тобто протидія незаконній владі чи певним негативним діям влади розглядається як базова можливість особи.

Для загальнотеоретичної юриспруденції цінним є висвітлене в дисертації розуміння суб'єктів та об'єктів супротиву. Варто погодитися зі здобувачкою в тому, що суб'єктом права на спротив у контексті реалізації реального народовладдя можуть виступати індивід, громадянин, народ, іншими словами суб'єкт може мати як індивідуальні так й індивідуальні характеристики. Реалізація права на спротив завжди орієнтована на інститути державної влади, тому цілком виправдано це вважають об'єктом супротиву.

Також авторкою зафіксовано та доведено факт пом'якшення крайніх форм протестів у бік електронних форм спротиву та симуляцій революцій. Право на спротив (у тому числі й право на самовизначення) набуває маніпулятивних форм і використовується державами світу для формування прикордонних конфліктних зон і утримання впливу на інші держави, які не здатні контролювати інформаційний простір, державні кордони та цілісність своїх територій. В цьому можна виділити як позитивний, так і негативний аспекти. В тому числі, розширення можливостей електронних форм спротиву надають більше можливостей для висловлення, донесення своєї позиції, а також для згладжування соціальних потрясінь – і дійсно позитивний момент. Разом з тим, маніпулятивність та гібридність процесів у досліджуваній сфері складно охарактеризувати з позитивного боку. Такі форми спротиву потребують особливої уваги держави та, у разі необхідності, їхнього попередження.

Позитивно оцінуємо умовивід про потребу оновлення форм реалізації права на спротив в сучасних умовах через широке запровадження інституту круглих столів та форумів як певної «елітистської» форми прояву права на спротив як способу взаємодії економічної, політичної та культурної еліти суспільства.

Практичне значення одержаних результатів у науково-дослідній діяльності, навчальному процесі та правопросвітництві достатньою мірою висвітлене у дисертації, підтверджується додатками – актами впроваджень – і сумнівів не викликає. Дисертація має теоретико-прикладний характер, а сформульовані й обґрунтовані в ній висновки і пропозиції становлять науковий інтерес і можуть бути використані у науково-дослідній сфері – для поглиблення знань про політико-правову систему супротиву як реалізації політичного права людини та розроблення стратегії ефективності супротиву в умовах глобалізаційних викликів.

Результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі – під час викладання та підготовки навчально-методичних матеріалів з дисциплін «Теорія держави і права», «Актуальні проблеми теорії держави і права», «Конституційне право України», «Соціологія права» та низки інших галузевих дисциплін.

Отримані висновки та пропозиції можуть бути використані для вдосконалення положень загальнотеоретичної юриспруденції, та є практично корисними в процесі розбудови держави. Важливість для практики одержаних автором дисертації результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані в нормопроектній діяльності, для удосконалення національного законодавства у сфері функціонування органів публічної влади на засадах демократії, загалом законодавства про реалізацію політичних прав громадян.

Також висновки та рекомендації можуть використовуватися для продовження розвідок у сфері участі громадськості у здійсненні публічної влади, захисту політичних прав та свобод громадян, для введення у теорію держави і

права як юридичної науки пропонується автором ряд положень, які мають вагому наукову та державно-владну нормативну цінність.

Повнота викладу наукових положень дисертації в опублікованих працях.

Основні результати дисертаційного дослідження викладено у восьми наукових працях, з яких – дві статті у наукових фахових виданнях України та дві статті у наукових періодичних виданнях інших держав, а також чотири тези доповідей у матеріалах науково-практичних конференцій та круглих столах.

Оприлюднені результати загалом відображають наукову позицію, що висвітлена авторкою у дисертаційній роботі.

Окремі побажання і критичні судження

Разом із тим, поряд із зазначеними позитивними моментами, які характеризують роботу, можна зробити зауваження щодо змісту дисертації, які мають бути обговорені під час публічного захисту і враховані авторкою у його подальших наукових дослідженнях. У цілому, позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Гауду Г.В., необхідно зазначити, що їй притаманні певні дискусійні моменти, окремі питання вимагають додаткової аргументації.

1. Класична форма побудови дисертаційних досліджень такого рівня, що розроблена українською науковою спільнотою зазвичай має трьоетапну складову - загальнотеоретичні аспекти та методологію дослідження; розгляд основних понять, типологізацію, теоретичну систематизацію, принципи, видовий аналіз тощо; практичний етап, що розкриває аспекти удосконалення правової проблематики. Безумовно, що така структура не є обов'язково, проте науковою практикою доведено, що саме вона надає досліднику можливість оптимально, комплексно відобразити всі основні складові правової проблематики. Рецензована дисертація згрупована здобувачкою у двох розділах: перший - вміщує історичний аналіз становлення народовладдя, поняття супротиву як її форми та містить аналіз джерельної бази; другий - аналіз форм реалізації

демократії. Така структура унеможливило розкриття низки суттєвих аспектів, які б значно збагатили розкриття предмету дослідження. Зокрема, авторка не присвячує уваги методологічному інструментарію, який став основою її наукової праці, хоча саме він надає унікальності дисертації та сприяє мотивованості висновкам і узагальненням; поверхнево розкрито аспект міжнародного правового регулювання, який би вказував на загальносвітові еталони у сфері нормативного узагальнення громадського супротиву; відсутній ґрунтовний аналіз іноземного правового та політичного досвіду, котрий є суттєвою платформою для необхідних національних правових трансформацій; форми супротиву розкрито поверхнево, проте їх окремий ґрунтовний аналіз формує цілісну картину задекларованої проблеми. Тому, на нашу думку, план дисертації за трьохрозділовою схемою значно б систематизував, структурував та розширив розглядувану проблематику.

2. Для загальнотеоретичного дослідження важливо встановити місце правового явища в понятійному конгломераті існуючих юридичних понять. В дисертації не вказується на взаємодію, співвідношення таких понять як форма участі громадськості у здійсненні публічної влади і форма громадського супротиву. З комплексного аналізу дисертації не зрозуміло - дисертантка узагальнює ці поняття чи розмежовує їх, адже право на участь в референдумі, петиційна громадська участь, референдумна участь аналізується загальноприйнято через правову можливість взаємодії громадян з органами публічної влади.

3. Для втілення реальної демократії суттєвою є можливість громадського супротиву якщо він здійснюється з метою подолання етатизму влади, що проявляється у концентрації всього владного потенціалу в одних руках, широких контрольних функціях держави та нівелювання думки громадянського суспільства. Проте вагомим фактором є встановлення меж такого супротиву, так щоб він не переріс в неконтрольовану владу натовпу, не отримав охлократичні прояви руйнуючи правові та державні інституції. Визначаючи право на супротив, слід встановити правомірність обмеження цього

права. Для правової науки важливо відповісти на питання: чи можна обмежувати право на супротив в умовах пандемічних загроз або з метою забезпечення інтересів національної безпеки, територіальну цілісність, громадського порядку тощо?

Також достатньо вагомо є визначити співвідношення індивідуальної та колективної форми супротиву. Чи можливо тут говорити про домінування громадського супротиву перед індивідуальним? Знову ж таки, де проходить межа між індивідуальним та громадським інтересом?

4. У висновку дисертації зазначено, що для реального народовладдя в Україні необхідне законодавче закріплення механізму системи електронних петицій. На думку опонента, така позиція не може висвітлюватися так вузько, потребує розширеного тлумачення. У дисертації цілком вірно подані проблеми, що існують в сфері електронної форми, проти відсутні чіткі пропозиції удосконалення законодавства, що б подавалися у висновках, наприклад узагальнення про необхідність прийняття норм щодо: унеможливлення втручання органів публічної влади у процес подання петицій; впровадження відкритих даних, звітів про блокування петицій; вдосконалення інтерфейсу електронних петицій через забезпечення можливості прикріплення довідкової інформації щодо питання, порушеного електронною петицією; необхідність окрім безпосередньої відповіді, розмістити інформацію про терміни та результати виконання наказу, що виданий для виконання петиції, дані про вжиті заходи та отримані результати розміщуються на сайті; обов'язковість петиції для розгляду якщо вони подолають певний визначений рівень підписів тощо.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Дисертація є завершеною науковою працею, в якій вирішується важливе науково-практичне завдання щодо розроблення та обґрунтування нових теоретико-концептуальних положень щодо трансформації форм реалізації права на спротив у контексті здійснення реального народовладдя.

Дисертація на тему: «Право на спротив як форма реалізації реального народовладдя (теоретико-правові аспекти)», яка що подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право відповідає вимогам Порядку «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», що затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167, а її автор – Гайду Ганна Володимирівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

**Професор кафедри теорії, історії
та філософії права Національного
університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор**

І. М. Жаровська

Підпис засвідчено.
Вчений секретар *Р.Брусилівської*

